

VU Research Portal

Gunnende kerk. Het drama van tastbare kerkelijke transformatie

Bakker, H.A.

2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Bakker, H. A. (2013). *Gunnende kerk. Het drama van tastbare kerkelijke transformatie*. Vrije Universiteit.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Gunnende kerk. Het drama van tastbare kerkelijke transformatie
Prof. dr. H.A. Bakker

Mijnheer de rector, dames en heren,

Er was eens een oude wijze man die blind was. Op een dag bedachten twee jongens een plan om hem voor gek te zetten. Ze besloten om in het bos een vogeltje te vangen, naar de oude man te gaan en hem te vragen of de vogel dood was of levend. Als de man zou zeggen dat het vogeltje dood was, dan zouden ze hem in zijn gezicht laten wegvliegen. Als de man zou zeggen dat het vogeltje leefde, dan zou een van de jongens het diertje dooddrukken en aan de oude man geven. Zo gezegd, zo gedaan. De jongens kwamen met het vogeltje bij de man en vroegen hem: ‘Oude man, wij hebben een vogeltje. Zeg eens: leeft de vogel of is hij dood?’ De man antwoordde niet, want hij kon de jongens niet zien, laat staan dat hij kon zien of het vogeltje leefde of niet. Maar de jongens gaven niet op. Opnieuw vroegen zij hem: ‘Nou, leeft de vogel of niet?, zeg het!’ De stilte was zijn antwoord. Hij dacht na en begreep: hoe het ook stond, hij zou het altijd mis hebben. De man wachtte zo lang met antwoord geven dat de jongens begonnen te grinniken en dachten dat ze hem te slim af waren. Enkele momenten later sprak hij zacht en langzaam de woorden: ‘Ik weet niet of de vogel die jij vasthoudt dood of levend is, maar wat ik wel weet is dat die vogel in jouw handen is. Hij is in jouw handen.’¹

De wijsheid van de oude man is van alle tijden. Leven en dood zijn meer in onze hand dan we willen toegeven. Dit geldt niet alleen voor het behoud van de aarde, het bewerken van vrede, het tegengaan van ziekte en kindersterfte. Ook het leven van de kerk houden wij voor een groot deel in eigen hand.

Ik wil niet beweren dat kerkelijk leven maar mensenmaaksels is. Integendeel, gemeenteleven is meer dan programma’s en pragmatisme. De oorsprongen van geestelijk leven liggen nu eenmaal buiten menselijk bereik. Geestelijk leven is daarom principieel ontvangend van karakter en gaat vooral over kwaliteiten als verwondering en dankbaarheid. Net zo min als we dankbaarheid kunnen fabriceren, is geestelijk leven aan de tekentafel uit te denken. En toch neemt dit niet weg dat God de kerk mogelijkheden in handen heeft gegeven om leven voort te brengen. Zij kan de handen openen of toeknijpen. ‘Oude man, zeg eens, leeft de kerk of is hij dood?’ Het is alsof we

---

¹ Dit verhaal is wereldwijd in allerlei versies in omloop. Bekend is het gebruik door de Amerikaanse topadvocaat Gerry Spence in zijn slotpleidooi bij meerdere rechtszaken.

hem horen zeggen: ‘Of de kerk leeft of niet, is moeilijk te zeggen, maar wat ik wel weet, is dat je het in eigen handen hebt. Het is in jouw handen.’

Het voorbeeld van dit verhaaltje brengt ons op eenvoudige wijze bij het thema van deze oratie ‘Gunnende kerk. Het drama van tastbare kerkelijke transformatie’ en bij de leeropdracht van de leerstoel geschiedenis, identiteit en theologie van het baptisme. Om binnen de metaforiek te blijven: vanuit de leerstoel zal onderzoek worden gedaan naar de vogel, naar de handen die de vogel vasthouden en naar het uitdagende gesprek daarover tussen mensen onderling en tussen mens en God. Het gaat daarbij ook over tastbare kerkelijke verandering (‘hoe geven wij het vogeltje goede levenskansen?’) en de moeiten en onzekerheden die daarover bestaan (‘drukken wij het vogeltje niet dood?’). Gunnende kerk zijn betekent dat de kerk leven voortbrengt, omdat zij gunnende ruimte is, dat wil zeggen: een gemeenschap waar voluit plaats is voor ‘vreemde vogels’, andere vogels dan wij zelf zijn, maar ook voor gewone vogels, bekende vogels met hun lek en gebrek en met hun morele tekort, hun zonden en schulden (‘welke vogels houden wij in de hand en wat gunnen wij?’). Wat voor een soort volière is de kerk eigenlijk? Of is een min of meer vrije-vogels kerk een illusie?² Soms lijken we inderdaad een spel of een drama op te voeren, met elkaar en met God (‘zeg vriend houd ik iets levends of iets doods in de hand – zeg het oude man, wat denk jij – en ik zal ervoor zorgen dat je altijd ongelijk hebt’).

Ik wil nu eerst ingaan op (1) het bestudeerbare karakter van dit kerkelijke leven, vervolgens op (2) de unieke morele ruimte van de kerk van Christus en tenslotte op (3) het onderzoek dat vanuit de leerstoel wordt ondernomen.

1. Bestudeerbaarheid

De hand van mensen sluit de hand van God niet uit en vice versa. Met de kerk in mensenhanden kan de kerk ook goed in Gods handen zijn. Juist vanwege deze mensenhanden kan de kerk als vindplaats van God ook wetenschappelijk bestudeerd worden, bijvoorbeeld als een expressie van intermenselijk geloofsverkeer. Maar deze menselijke kant heeft zo zijn beperkingen. Immers, Gods aanwezigheid is niet proefondervindelijk registreerbaar en minstens zo lastig is de aanraking tussen God en mens wetenschappelijk te controleren (met andere woorden: ‘is er wel een vogeltje in handen of denken we dat maar?’). Bijvoorbeeld, hoe meet je dat mensen in kerkelijke samenkomsten geïnspireerd worden en als geïnspireerd worden in zekere zin al meetbaar is, hoe kun je er dan de hand van God in ontdekken? Of hoe bestudeer je de geestelijke leiding

---

² Cf. Aristofanes (414 v.C.), *Vogels* 818-819 (‘Well, what name shall we give it? Something from these parts—from the clouds and the regions of the upper air—something very bombastic. Do you like “Cloudcuckooville”? Wowie! You have found an absolutely great, beautiful name!’), Sommerstein, p. 105), 917, 963, 1023, 1565: *Nephelokokkugia*, dat is vertaald zoiets als ‘Wolkkoekoeksburg’ (‘Cloudcuckoobury’, ‘Cloudcuckooland’, ‘Cloudcuckooville’, ‘never-never land’), zie Alan H. Sommerstein (ed.), *Aristophanes Birds* (The Comedies of Aristophanes 6; Oxford: Oxbow Books, Revised Edition 1991) 1-6, 104-105, 250-251.

van God aan een geloofsgemeenschap? Wat is voorzienigheid, wat is Gods komen, wat is het wonder van wijsheid, geestelijke verandering of geestelijk herstel? Met betrekking tot dit soort vragen kunnen oorzaak en gevolg immers niet simpelweg methodisch van links naar rechts worden uitgerold. Er kan op grond van geloof veel worden verondersteld, maar klaarblijkelijk niet bewezen. Wat heeft de wereld van geloven te maken met de wereld van de wetenschap?³

Toch is geloven met het gewone bestaan verweven en maakt geloven deel uit van hoogwaardige wetenschapsbeoefening. Dit kan, omdat geloven als een vorm van voorwetenschappelijk weten wordt gezien, een wijze van overgave aan het omvattende dat alles overstijgt (eerst komt de ontroering, dan de doordenking, net als bij verliefdheid). Daarom biedt geloven voldoende garantie ('warrant') voor wetenschappelijke verankering, ook al gaat geloven feitelijk aan wetenschap vooraf (er zijn dus voldoende aanwijzingen om van een heus 'vogeltje' in de hand te spreken). Geloofsleven en denken sluiten elkaar niet uit. Geloven heeft een eigen rationaliteit en kerkelijk leven ook.

De zogeheten 'wending naar het zelf' die zich momenteel voltrekt, de tijd van subjectivering en sacralisering van het individu,⁴ is ook een tijd van nadruk op het geleefde geloof, op de lichamelijkheid en zintuiglijkheid van geloven (tastbare transformatie,⁵ vooral onder jongeren) en op creatieve zingeving- en duidingsprocessen van Gods aanwezigheid.⁶ Deze nadruk op ervaring en concreetie schiet weliswaar door, maar helpt ook om de dubbelheid tegen te gaan die kerk en theologie lange tijd heeft gemankeerd. De afstand tussen leer en leven, belijden en doen, erkennen en ervaren wordt kleiner en dat is maar goed ook. Dit heeft onder meer tot gevolg dat lokale theologie een tijd van bloei doormaakt en een veelkleurigheid zichtbaar wordt die doet denken aan de begintijd van het christendom.⁷ Religieuze diversiteit hoort bij het christendom en we zullen eraan moeten wennen en de voordelen positief te gelde leren maken.⁸

³ Cf. Tertullianus, *De praescriptione haereticorum* 7,9: 'Wat hebben Athene en Jeruzalem met elkaar te maken? Wat de Academie en de Kerk?' Deze vraag heeft de kerk intensief beziggehouden, ook in de afgelopen 50 jaar. Zie H. Berkhof, 'God voorwerp van wetenschap?' [inaugurele rede, Leiden 1960] en 'God voorwerp van wetenschap?' [rede bij afscheid als hoogleraar, Leiden 1981], in: E. Flesseman-van Leer, F.O. van Gennep, W.E. Verdonk (eds.), *Bruggen en bruggehoofden. Een keuze uit de artikelen van Prof. Dr. H. Berkhof uit de jaren 1960-1981* (Nijkerk: G.F. Callenbach, 1981) 22-36, 208-216, en A. van de Beek, *God kennen – met God leven. Een pleidooi voor een bevindelijke-pneumatologische fundering van kerk en theologie* [inaugurele rede, Leiden 1981] (Callenbach, Nijkerk, 1982) en 'Spreken over God. Over de bron van theologische kennis' [rede bij afscheid als hoogleraar, Vrije Universiteit Amsterdam 2010].

⁴ Johan Roeland, *Selfation: Dutch Evangelical Youth Between Subjectivization and Subjection* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009) 46-65, 153-156, 177-183, 201-213.

⁵ Dit heeft ook iets anti-docetisch, zoals: 'Wat er was vanaf het begin, wat wij gehoord hebben, wat wij met eigen ogen gezien en aanschouwd hebben, wat onze handen hebben aangeraakt, dat verkondigen wij: het Woord dat leven is.' (NBV, 1 Joh. 1:1).

⁶ Miranda Klaver, *This Is My Desire: A Semiotic Perspective on Conversion in an Evangelical Seeker Church and a Pentecostal Church in the Netherlands* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011).

⁷ Tot de eerste publicisten over lokale theologie reken ik onder meer Robert J. Schreiter, *Constructing Local Theologies* (New York: Orbis Books, 1985, 2003¹¹).

⁸ Cf. Manuela Kalski, 'Maak het verschi! Over religieuze diversiteit en het verlangen naar een nieuw wij', rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op de Edward Schillebeeckx leerstoel

Bovendien heeft de nog altijd toenemende secularisatie in Nederland tot voordeel dat buiten de kerk de wereld flink aanwezig is om te zien of kerken nog altijd de dubbelheid omarmen, meer beloven dan zij waarmaken, meer geloven dan zij uitleggen, meer leren dan zij leven (dubbelheid kan zo een spel en drama worden). Met een grote kritische wereld op de nek, gaan Nederlandse kerken hopelijk een proces van ontdebelling in, waarbij er eerlijk naar zichzelf wordt gekeken en de naar binnen gekeerde blik naar buiten wordt gericht.⁹ Dit gaat niet zomaar. Daarvoor is nodig dat een gemeenschap van binnenuit transformeert,¹⁰ dat wil zeggen: samen diepe gedeelde geloofswaarden op het spoor komt, deze hervindt, en daar op eigen wijze uiting aan geeft. Zo ontstaat identiteit.¹¹ Kerkelijke identiteit wordt meer en meer bepaald door geleefde identiteit,¹² door diepe verworteling in een leven met God (vgl. Hosea 14:6).¹³ Wat we zien gebeuren is dat kerken deze weg van transformatie en ontdebelling bewust gaan en bij de verkondiging ook iets naar de kritische omgeving toe uit te leggen willen hebben. Vanuit een toenemend besef van verbondenheid ('belonging'¹⁴) komt een gerichtheid van genereus insluiten op (inclusivisme), waarbij christenen zich tot gunnende gemeenschappen met een appel op redelijkheid ontwikkelen. Met redelijkheid bedoel ik niet dat de ratio hier bovenaan staat. Wel wil men nadenkend geloven en het evangelie zo ook leven en verkondigen. Het evangelie is dermate belangrijk dat het aan een denkende wereld uitgelegd wil worden.

Binnen een context van denkend geloven zijn uitspraken als 'God ontfermt zich over mensen' en 'God geeft mij kracht' beslist helder te plaatsen.

---

voor Theologie en Samenleving vanwege de Stichting Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving en de Stichting De Nieuwe Liefde bij de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam op 12 november 2012 (Vrije Universiteit Amsterdam, 2012) 9-20.

⁹ De 'blik naar buiten' is in baptistengemeenten zwak ontwikkeld, zo blijkt n.a.v. 'gezonde gemeente scan' van Robert Warren, zie Ingeborg Janssen-te Loo, *Gemeenten op een gezonde weg. Gezonde gemeenten in de Unie van Baptistengemeenten* (Barneveld: Baptistenseminarium, Barneveld, 2010).

¹⁰ Gerben Heitink, *Een kerk met karakter. Tijd voor heroriëntatie* (Kampen: Kok, 2007) 331-332. Transformatie is kernwoord voor kerken die karaktervol willen vasthouden aan de waarde van geloven. Transformatie is in zeker opzicht kenmerkend voor migrantenkerken, zie Regien Smit over 'transnationale ruimte', *More Than Conquerors: Space, Time and Power in Two Lusophone Pentecostal Migrant Churches in Rotterdam* (Pallas Publications, 2012) 19-35.

¹¹ Cf. Wim Dekker, *Marginaal en missionair. Kleine theologie voor een krimpende kerk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2011). Volgens Dekker is bezinning op eigen identiteit van kerken nodig. In die zin hangen verlangen en crisis nauw samen. Veranderende identiteit komt juist daaruit voort.

¹² 'Shared convictions of practising faith form our identity', dr. Parush Parushev in een persoonlijk gesprek.

¹³ Cf. Amy Plantinga Pauw, 'Attending to the Gaps between Beliefs and Practices', in: Miroslav Volf and Dorothy C. Bass (eds.), *Practicing Theology: Beliefs and Practices in Christian Life* (Grand Rapids: Eerdmans, 2002) 33-48.

¹⁴ Cf. Darrell R. Jackson, *The Discourse of 'Belonging' and Baptist Church Membership in Contemporary Britain: Historical, Theological and Demotic Elements of a Post-Foundational Theological Proposal* (diss. Department of Theology, The University of Birmingham, 2009) 179-189. Jackson zoekt naar processen die het bewustzijn en het leven van een gemeente van binnenuit kunnen voeden en omzetten in bezielende verbanden die verbondenheid genereren ('discourse of belonging'). Dan moet er wel een dialoog tussen gewone gemeenteleden, ambtsdragers, theologen komen over identiteit en waarden ('a congregational discursive dialogue should take place with reference to identity and values', p. 183). Zie ook Miroslav Volf over trinitariaanse verbondenheid in *After Our Likeness: the Church as the Image of the Trinity* (Sacra Doctrina: Eerdmans: Grand Rapids, 1998) 191-220.

Als geldigheidsuitspraken over de werkelijkheid hoeven zij in elk geval niet te worden gediskwalificeerd.¹⁵ Kerkelijk leven is te bestuderen als een vorm van communale zelfbeleving met vooral narratieve vormen van zingeving. Immers, wij praten in de gemeente over ons geloof, we vieren dit geloof, we leven dit geloof en we verkondigen het. De verhalen en gesprekken die hierin opkomen, zijn te bestuderen en in de meeste gevallen ook uit te leggen.

2. *Uniek leven*

Ik kom nu bij mijn tweede punt, het unieke leven van de gemeente van Christus, maar wil dit verbinden met voorafgaande punten: de voorwetenschappelijkheid van geloven, de gedeelde geloofswaarden, het geleefde geloof en de geleefde identiteit die daaruit voortkomen.

Transcendentie en convictie

In de eerste plaats is de geloofsgemeenschap uniek omdat zij overtuigingen bemiddelt (convicties¹⁶) met betrekking tot de transcendentie van leven (de zintuigen overstijgende dimensie). Ik bedoel daarmee dat samen geloven voorwetenschappelijke overtuigingen oplevert over dingen die proefondervindelijk niet te bewijzen zijn en toch bestaan.¹⁷ Samen geloven kan daarom een overstijgende vorm van leven genoemd worden. Een geloofsgemeenschap - ook al bestaat die maar uit twee of drie gelovigen - is voorwaarde voor het innerlijk om boven zichzelf uit te komen. De ene mens heeft de andere nodig om boven zichzelf uit op zoek te gaan naar zingeving.¹⁸ Er is een zielenbrand in hem die geen bevrediging in zichzelf of bij zichzelf vindt. Net als bij dorst en honger, moet hij naar iets uitreiken buiten zichzelf, naar andere mensen en naar God.

Geluk en betekenis vinden kan, maar vereist een hart dat van zichzelf af gericht is op anderen en daarachter op het omvattende Goede (excentriciteit). Deze gerichtheid is uitsluitend ontvangend van karakter, omdat de ontmoeting niet oplegt en niet dwingt. Diep menselijk geluk hebben we zelf niet in de hand, maar is gelegen in levenswaarden die de maakbaarheid daarvan overstijgen, zoals de ervaring van dankbaarheid of mededogen of aanvaarding. Genieten en geluk zijn alleen als geschenk te verkrijgen en zijn slechts te vinden in de sfeer

¹⁵ Cf. Gijsbert van den Brink, Marcel Sarot, 'Contemporary Philosophical Theology', in G. Van den Brink en M. Sarot (eds.), *Understanding the Attributes of God* (Contributions to Philosophical Theology, Vol. 1; Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999) 9-32, vooral 21-22 ('Thus, we opt for a *critical* realism', p. 21).

¹⁶ Theologische studie kan met recht de 'science of shared convictions' worden genoemd, zie James Wm. McClendon, *Systematic Theology*, Vol. 1: *Ethics* (Nashville: Abingdon Press, 2002).

¹⁷ Dit is precies waarom de auteur van de brief aan de Hebreeën het 'geloof' een 'bewijs' of 'zekerheid' van 'dingen die we niet zien' noemt (Hebr. 11:1-3).

¹⁸ Kees Waaijman, *Spiritualiteit. Vormen, grondslagen, methoden* (Gent-Kampen: Carmelitana, Kok, 2001²) 441-442, 502-504, 510-511, 531-543, 561.

van de dankbaarheid, in gevoelens van geborgenheid die je overkomen.¹⁹ Deze gemeenschap die zich voltrekt in de sfeer van dankbaarheid, geborgenheid en aanvaarding, is ook de geboortegrond van diepe overtuigingen (convicties), die groeien door de binnengebrachte waarden van zin en betekenis in Christus. Christus is de bron van gedeelde waarden van christelijke gemeenschap. Het gaat hier niet over gestileerde zekerheden, zoals de ontwikkeling van dogma's veelal laat zien, maar om diepe grondovertuigingen die mensen doen uitroepen 'Christus is Heer' (1 Korintiërs 12). Christelijke gemeenschap is een broedplaats voor transcendentie en convictie. De hemel gaat daar regelmatig open. Dan wordt het komen van God realiteit.

'Powerful practices'

In de tweede plaats is de christelijke gemeente uniek vanwege haar geleefde geloof dat zich op geheel eigen wijze uitdrukt. We denken aan kenmerkende praktijken van christenen, ook wel 'krachtige gewoonten' genoemd ('powerful practices').²⁰ Christelijke gemeenschap speelt zich niet af in een leegte. Er wordt gebeden, gelezen, gezongen, gevierd, geëerd, gedeeld, geluisterd en gezorgd. Christenen hebben alle eeuwen door gezocht naar manieren van samenkomen die konden uitgroeien tot krachtige gewoonten. We denken onder meer aan de prediking, de aanbidding, de viering van het avondmaal, de doop. Daarbij wordt voortdurend teruggegrepen op gezagsbronnen die de loop der eeuwen hebben getrotseerd, zoals de Schrift,²¹ andere documenten uit de Vroege Kerk en teksten en voorbeelden uit de latere kerkgeschiedenis. Het lezen en bestuderen van deze bronnen helpt ons om krachtige gewoonten vitaal en fris te houden.

Krachtige gewoonten zijn bijzonder, omdat zij de aanwezigheid van Christus uitdrukken, meer nog: zij stellen Christus present. Christus is aanwezig in de gemeente en hier ligt de kern van christelijke spiritualiteit.²² Volgens sommigen is die vooral gelegen in de ambtsstructuur,²³ voor anderen is de aanwezigheid van Christus sterk verbonden met de gebruiken van doop, avondmaal, het pastorale gesprek en geloofsonderricht.²⁴ Voor mij als baptist geldt vooral dat de plenaire samenkomst Christus' presentie belichaamt ('gathering community'). De gemeente komt samen als verzoende en verzoenende gemeenschap en precies daar is Christus, ja daar gebeurt Christus

¹⁹ Cf. Josef Pieper, *Glück und Kontemplation* (München: Kösel-Verlag, 1957) 20-23, 30-33, 38, 44, 49, 64, 74. Cf. Henk Bakker, *Gunnende kerk. Kompas voor een waardegestuurde gemeente-ethiek* (Kampen: Brevier, 2012) 19-20, 103-106.

²⁰ Zie McClendon, *Systematic Theology, Vol. 1*, 178-182, 185, 222, 232-241.

²¹ Cf. F.F. Bruce, *This is That* (Exeter, 1969).

²² Cf. Dietrich Bonhoeffer, *Wer ist und wer war Jesus Christus? Seine Geschichte und sein Geheimnis* (Ein Stundenbuch; Hamburg: Furche-Verlag, 1962) 16 en 25.

²³ Cf. A. van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de Heilige Geest* (Zoetermeer: Meinema, 2012) 195-275.

²⁴ G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek. Een inleiding* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2012) 542-554.

(als ‘re-enactment’ van kruis en opstanding).²⁵ Ik wil daar zelf bij onderstrepen dat baptisten in de samenkomst het einde van de machten vierden, zoals machten van schuld en verlorenheid, en ook machten van haatzucht en geweld (ik kom hier nog op terug).²⁶ Nogmaals, dit is mijn benadrukking.

Morele ruimte van Christus

In de derde plaats is christelijke gemeenschap bijzonder, omdat haar geleefde identiteit grotendeels in het teken staat van verzoening en daarmee in een unieke kwaliteit van leven. In de Vroege Kerk zien we dit rijk geïllustreerd. Daarom een voorbeeld uit de 2e eeuw na Christus.

Omstreeks 177 AD richtte een zekere christelijke filosoof Athenagoras zich in een smeekschrift tot keizer Marcus Aurelius en diens zoon Commodus. Christenen werden volgens hem ten onrechte vervolgd. In zijn pleidooi wijst Athenagoras onder meer op het bijzondere *èthos* van de christelijke gemeente.

Als ik een nauwkeurig exposé geef van onze leer, verwondert u daar dan niet over (...) Wat zijn nu de woorden, die voor ons het dagelijkse voedsel zijn? “Ik zeg u, bemint uw vijanden, zegent die u vervloeken, bidt voor wie u vervolgen.”²⁷

Bij ons kunt u ongeletterden vinden, handwerkers en oude vrouwtjes: laten ze dan niet in staat zijn met woorden het nut van hun leer aan anderen duidelijk te maken, ze demonstreren metterdaad het nut van hun principes. Geleerde betogen kunnen ze niet onthouden, maar wel kunnen ze bogen op goede daden: worden ze geslagen, dan slaan ze niet terug; worden ze beroofd, dan gaan ze niet procederen; ze geven aan wie vragen en ze beminnen hun naaste als zichzelf.²⁸

(...) kiezen wij voor het gematigde, menslievende en simpele leven (...) onze milde, menslievende en bescheiden levenswijze.²⁹

²⁵ Zie Matt. 18:20: ‘Want waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden.’ Dit vers staat geheel in een context van verzoening.

²⁶ Cf. A. van de Beek, *God doet recht. Eschatologie als Christologie* (Zoetermeer: Meinema, 2008) 184-192. Juist de doop laat het deelhebben van de christen aan de dood en het nieuwe leven van Christus zien. De doop haalt ‘een streep’ door de machten van de wereld doordat de dopeling in de doop participeert in Christus’ kruisdood en opstanding. De doop is daarom als een viering van het einde van de machten te zien, evenals het avondmaal, de aanbidding en ook de verkondiging.

²⁷ Athenagoras, *Smeekschrift* 11.2, in G.J.M. Bartelink, *Twee apologeten uit het vroege christendom: Justinus en Athenagoras* (Na de Schriften 1; Kampen: Kok, 1986) 121. De woorden van Jezus zijn genomen uit Mat. 5:44-45 en Luc. 6:27-28.

²⁸ Athenagoras, *Smeekschrift* 11.4, in Bartelink, *Twee apologeten uit het vroege christendom*, 122.

²⁹ Athenagoras, *Smeekschrift* 12.1, in Bartelink, *Twee apologeten uit het vroege christendom*, 123. Cf. William R. Schoedel (ed.), *Athenagoras, Legatio and De Resurrectione* (Oxford Early Christian Texts; Oxford: At the Clarendon Press, 1972) 24-25.

Wat opvalt in deze apologie is het beroep van de auteur op de Bergrede van Jezus.³⁰ Ter verdediging van de christenen haalt Athenagoras eerst Jezus' woorden aan als teken van het geleerde geloof dat dagelijkse kost was voor deze christenen (heb je vijanden lief). Direct daarop wordt het geleefde geloof ter verdediging aangevoerd (christenen slaan niet terug, procederen niet), met als sluitstuk het communale hermeneutische zelfverstaan op grond van leer en leven (menslievende levenswijze, gematigd en eenvoudig). Alle drie de teksten tekenen bij uitstek de morele ruimte van de vroege christelijke gemeenschap. Dit was haar kracht en haar unicum en daarmee wilde zij als het ware bewijzen dat haar God de allerhoogste was.³¹

In onze tijd zou het niet anders moeten zijn, zeker omdat de kerk van nu, net als toen, een minderheidspositie inneemt en steeds meer heeft uit te leggen naar de haar omringende cultuur.³² Kracht en unicum van de christelijke gemeenschap zijn gelegen in haar morele ruimte, in de grondwaarden die aan Christus' woorden worden ontleend.³³ Met 'morele ruimte' bedoelen we een web van belangen en strevingen dat zijn oriëntatie vindt in een eigen mix van waarden.³⁴ Lege ruimte tussen mensen bestaat niet. Intermenselijke ruimte wordt in gedeelde subjectiviteit tot sociale ruimte en daarmee ook tot morele ruimte. Wie de christelijke gemeenschap ontmoet, ontwaart dus een omgeving die de belangen van Christus nastreeft en die deze ook voelbaar en merkbaar maakt. Deze omgeving weerspiegelt de nabijheid van Christus en leeft het leven van Hem. Daarbij passen in elk geval waarden die direct aan het evangelie ontleend worden, zoals verzoenen, vrede verkondigen en vrede stichten. Van de kerk mag worden verwacht dat zij in alle omstandigheden verzoenende gemeenschap wil zijn. Daarom is zij door God in het leven geroepen.

Als verzoenende gemeenschap is de kerk eropuit om mensen in de eerste plaats met God te verzoenen en van daaruit met elkaar. Afgeleid daarvan zal de kerk zich kritisch opstellen tegen alle vormen van geweld en relatiebreuk,³⁵ vooral tegen het negatief recht van structurele vijandigheid en spiralen van haat

³⁰ Dit komt vaker voor in de vroege christelijke apologie, zie Henk Bakker, "'Helpers en bondgenoten voor de vrede". Een peiling van vroege christelijke zelfinterpretatie', *Radix* 35/3 (2009) 190-205.

³¹ David Rankin, *Athenagoras: Philosopher and Theologian* (Surrey-Burlington: Ashgate, 2009) 142-146.

³² Mensen dienen hun overtuigingen ook de publieke ruimte in te kunnen meenemen. Burgerschapsvorming en levensbeschouwelijke vorming horen bijeen, zie Siebren Miedema, 'Levensbeschouwelijke vorming in een (post-)seculiere tijd', rede in verkorte vorm uitgesproken bij zijn afscheid als hoogleraar Godsdienstpedagogiek aan de Faculteit der Godgeleerdheid en als hoogleraar Algemene Pedagogiek aan de Faculteit der Psychologie en Pedagogiek van de Vrije Universiteit Amsterdam op 14 december 2012 (Vrije Universiteit Amsterdam, 2012) 10-13.

³³ Bakker, *Gunnende kerk*, 145-169.

³⁴ Bakker, *Gunnende kerk*, 11.

³⁵ Cf. Arjan Plaisier, Guus Labooy, Willem-Henri den Hartog, , Nico den Bok (eds.), *Wie het zwaard opneemt. Klassiek theologisch licht over een vreeswekkend thema. Aanzet tot bezinning in de gemeente* (Utrechtse Cahiers; Zoetermeer: Boekencentrum, 2007) en Glen Stassen, David P. Gushee, *Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context* (Downers Grove: IVP Academic, 2003). Cf. Glen H. Stassen, *Just Peacemaking: Transforming Initiatives for Justice and Peace* (Louisville: Westminster/John Knox Press). Zie ook Richard B. Hays, *The Moral Vision of the New Testament. Community, Cross, New Creation: A Contemporary Introduction to New Testament Ethics* (New York: HarperSanFrancisco, 1996).

die daaruit voortkomen. Daarom spreekt Jezus vrijwel onmiddellijk in de Bergrede over grote kwesties als vijandschap en vrede, relatiebreuk en intimiteit. Er kan niet mee gewacht worden. De volken die het evangelie zullen horen, dienen in de eerste plaats zo ‘te onderhouden al wat Jezus bevolen heeft’ (Mat. 28:19). Het visioen van Jesaja over de volken die ‘de zwaarden tot ploegscharen omsmeden en de oorlog niet meer leren’ is geen utopie,³⁶ maar mag geleefde werkelijkheid worden, in de eerste plaats in de morele ruimte van de christelijke gemeenschap.

De gemeente is met haar Messias gezalfd ‘om goede boodschap te brengen aan verdrukten (...) om te verbinden verbrokenen van hart, om uit te roepen tot gekerkerden: vrijlating!, tot opgeslotenen: ontgrendeling! – om uit te roepen een jaar van welbehagen’.³⁷ De kerk is geroepen om het jubeljaar, het genadejaar van God te vieren,³⁸ dat wil zeggen een tijd van algehele amnestie uit te roepen en zodanig te leven. Mogelijk begon Jezus’ bediening juist op het moment dat het jubeljaar aanving en waren Jezus’ volgelingen ambassadeurs van een radicaal nieuwe orde.³⁹ Van deze nieuwe orde is de gemeenschap van christenen een ware vrijplaats, een plaats waar door de vergeving van Christus geen mens meer aangekeken wordt op zijn of haar achtergrond, status, leeftijd, inkomen of sekse. De kerk is een overstijgende gemeenschap die denkt en handelt vanuit de amnestiewetten van God en daarom ruimte om zich heen heeft. De kerk is vluchtplaats en vrijplaats voor allen die ruimte zoeken, allen die knel zitten vanwege de machten binnen en buiten.

De machten van binnen kunnen overrompelen en het leven van binnen vastzetten in hebzucht, eerzucht en haatzucht. De machten van buiten kunnen onderdrukken en het leven van buiten gevangen zetten in vormen van geweld, slavernij, armoede en rechteloosheid. De kerk heeft tot taak en roeping om in naam van Christus in al deze situaties onophoudelijk interventies te plegen en de weg van bevrijding, verzoening en verlossing te wijzen, voor het leven in mensen en het leven onder mensen.⁴⁰ Dit maakt de gemeente van Christus tot een unieke plaats, met een eigen morele ruimte, waar bijvoorbeeld haat en geweld kunnen worden afgeleerd. In de 16^e eeuw schreef Menno Simons al: ‘want een rechtveerdig Christen kend geen haet.’⁴¹ In de 2^e eeuw reeds schreef een anoniem christen de memorabele woorden: ‘geweld komt bij God

³⁶ Zo vertaalt NBG’51. ‘Zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers (...) geen mens zal meer weten wat oorlog is’ (NBV Jes. 2:4). Cf. Micha 4:1-3.

³⁷ Jesaja 61:1-2 (Naardense Bijbel). Cf. 2 Kor. 1:21, ‘Hij nu, die ons met u bevestigt in de Gezalfde en ons heeft gezalfd, is God’ (NBG’51).

³⁸ Cf. I. Howard Marshall, *The Gospel of Luke: A Commentary on the Greek Text* (NIGTC; Grand Rapids: Eerdmans, 1978) 184.

³⁹ Cf. John Howard Yoder, *The Politics of Jesus* (Grand Rapids, 1972) ch. 3.

⁴⁰ Cf. Fernando Enns, *Ökumene und Frieden. Bewährungsfelder ökumenischer Theologie* (Theologische Anstöße 4; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlagsgesellschaft, 2012) 138-262, bijv. 140: ‘Die Bemühung zur Überwindung von Gewalt ist kein *superadditum* der Ökumene, mit ihr ist die weltweite Ökumene bei ihrem und der Ökumenische Rat der Kirchen bei seinem ureigensten Geschäft, dem Amt der Versöhnung (2Kor 5).’

⁴¹ *Opera omnia theologica, of alle de Godtgeleerde wercken van Menno Symons* (Amsterdam: Johannes van Veen, 1681) 202 col. 1.

niet voor'.⁴² Alle eeuwen door zijn er wel christenen geweest die begrepen dat de kerntaak van de kerk de verzoening van alle leven is, waarbij zij zich namens Christus geduldig, mededogend, rechtvaardig en gunnend opstelden, zonder geweld en zonder haat. Als christenen zich hieraan houden, is er nergens ter wereld iets te vinden dat te vergelijken is met de kerk. Verzoenen en verzoend zijn is haar kracht, haar eer en haar lof.⁴³

Vanwege haar unieke verbondenheid met Christus is de kerk in staat om te midden van een brede verscheidenheid aan mensen en omstandigheden in menig opzicht gunnende kerk te zijn. De huidige Nederlandse cultuur wordt wel omschreven als een uitblinkcultuur of straalcultuur ('culture of shining'⁴⁴) die de gewone burger eigenlijk geen gewoon leven meer gunt. Of je leven is bijzonder of het stelt niets voor. Of je leeft voor het project 'ik' of je leeft waarschijnlijk nergens voor. Zo ongeveer is het levensgevoel van de Nederlander die 'stylized', met fashion & design door het leven gaat. In de kerk hoeft je niet uit te blinken, want daar ben je in de morele ruimte van Christus. Daar heerst geen 'culture of shining' maar een cultuur van ontvangen en gunnen. Het gaat daar niet om het glorerende zelfverschijnen, om het epifanische ik dat zichzelf poneert, maar om de ontmoeting met God en met elkaar. De kerk staat of valt met haar meerstemmigheid, haar vermogen om een variëteit aan mensen in Gods Naam bijeen te brengen, ongeacht hun achtergrond en prestaties.⁴⁵ Christelijke gemeenschap heeft zo de kwaliteit om daadwerkelijk gunnende ruimte te zijn.⁴⁶

Ik kom nu even terug bij het voorbeeld van het leven van het vogeltje dat in handen ligt van de twee jongens. Het dooddrukken of laten leven van het vogeltje is niet een kwestie van goede wil of niet, van goede voornemens of niet, maar van eerlijkheid of niet. Leven en dood hangen in dit geval af van eerlijk naar de situatie en naar jezelf kijken of niet. Eerlijk kijken naar gedeelde geloofswaarden in de gemeente en die samen op het spoor komen, eerlijk kijken naar het geleefde geloof en de krachtige gewoonten die daarmee samenhangen, en eerlijk kijken naar de ontwikkeling van identiteit die gegeven is met de morele ruimte van Christus in de gemeente. Een kerk die open staat voor eerlijk kijken, kan transformeren en gunnende gemeenschap zijn, die in staat is te verzoenen en geweld in mens en samenleving terug te dringen. Ik geloof dat dit inderdaad een kwestie van leven of dood is.

---

⁴² *Brief aan Diognetus* 7.4. Deze brief is rond 185 AD door een onbekende christelijke auteur geschreven.

⁴³ 1 Thess. 2:19-20: 'Want wie is onze hoop en vreugde? Wie is onze erekrans wanneer we voor Jezus, onze Heer, staan bij zijn komst? Wie anders dan u? Ja u bent onze eer en vreugde' (NBV). Ook de kerk kan daarom 'bezongen' worden, zie al heel vroeg (rond 115 AD) Ignatius van Antiochië, *Brief aan de Magnesiërs* 1.2.

⁴⁴ Zie Hanneke Schaap-Jonker, 'Ik geloof in mezelf: Religie, spiritualiteit in een uitblinkcultuur', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 66/4 (2012) 253-265.

⁴⁵ Cf. Stuart Murray Williams, Sian Murray Williams, *Multi-Voiced Church* (Milton-Keynes: Paternoster, 2012).

⁴⁶ Voor een treffende metafoer van wat gunnend is, zie Shel Silverstein, *De gulle boom* [*The Giving Tree*, vert. Arthur Japin] (Zoetermeer: Mozaïek, 2012⁷).

Als de Nederlandse kerken te weinig doen om mensen en vooral jongeren om te leren gaan met geweld binnen en buiten, zal zij door verwarring ten gronde gaan. Het vogeltje zal door vreemde handen worden doodgedrukt.⁴⁷

3. *Baptistenidentiteit in kaart gebracht ('Mapping Baptist Identity')*

Ik kom bij mijn laatste punt. De leerstoel geschiedenis, identiteit en theologie van het baptisme is bedoeld om wetenschappelijk instrumentarium te ontwikkelen en daarmee gemeenten in te gaan en christenen te helpen om eerlijk naar zichzelf te kijken, in het licht van al het hierboven genoemde.

De leeropdracht 'Mapping Baptist Identity' (baptistenidentiteit in kaart gebracht) bepaalt de identiteit van baptistengemeenten niet, maar probeert de lokale identiteit van gemeenten wel zichtbaar te maken aan de hand van begrippen als morele ruimte, gedeelde waarden, convicties, krachtige praktijken, geleefd geloof, communaal zelfverstaan, narratieve zelfinterpretatie ('shared life stories', 'storied convictions', 'corporate story') en identiteitsdragers ('ID-phers'). Hiervan afgeleid wordt instrumentarium ontwikkeld om de identiteit van gemeenten als het ware mee op te vangen.

Identiteiten zijn constructen. Zij zijn tegelijk open en gesloten, dit geldt ook voor collectieve identiteiten. Kerkelijke identiteit is onder meer een construct van geschiedenis, belijdenis en statuut (dingen die merendeels vastliggen) en verwachtingen, zelfbepaling en vrije keuzes (dingen die nog open liggen).⁴⁸ Vanuit de leerstoel trachten we in beeld te krijgen hoe baptistenidentiteit zich als construct in plaatselijke gemeenten ontwikkelt. We kijken naar zogeheten identiteitsdragers, die gegeven zijn met de wijze waarop een gemeente zichzelf als geleefd geloof verstaat en de morele ruimte, waarden, convicties, praktijken en narratieven die daarbij een rol spelen. Voor het vinden en opmeten van identiteitsdragers zoeken we naar geschikte drukpunten om de vinger bij te leggen (zoals een pols wordt gevoeld). Dit kan zijn in de liturgie⁴⁹ of bij de convicties⁵⁰ of op een andere plaats.⁵¹

⁴⁷ Vergelijk de woorden van Jezus in Matt. 26:52: 'want allen die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen' (HSV), waarvan de commentaar van Ulrich Luz zegt: 'Jesus gibt mit seinem eigenen Verhalten ein Beispiel dafür, wie sie gemeint ist, nämlich als radikaler, kompromißloser Pazifismus, der auch zur Selbstverteidigung keinen Raum läßt', *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, Band I/4 (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag-Benziger Verlag, 2002) 166.

⁴⁸ Cf. Paul Ricoeur over de hermeneutiek van determinatie en vrijheid, 'mêmeté' en 'ipséité', zelfde-zijn en zelf-zijn. 'Mêmeté' gaat over alles dat is voorgegeven, zoals naam, achtergrond, tijd, ruimte, karakter en bewustzijnssequens. 'Ipséité' betreft het 'zelf' dat de gegevenheden zo integreert en stuurt dat eigen vormgeving van de identiteit mogelijk is, zie Paul Ricoeur, *Soi-même comme un autre* (L'Ordre Philosophique; Paris: Editions du Seuil, 1990) 137-198. Cf. Boyd Blundell, *Paul Ricoeur Between Theology and Philosophy: Detour and Return* (Bloomington: Indiana University Press, 2010) 100-101.

⁴⁹ Cf. Keith Jones, Parush Parushev, *Currents in Baptist Theology of Worship Today* (Prague: International Baptist Theological Seminary of the European Baptist Federation, 2007).

⁵⁰ Cf. Rollin G. Grams, Parush R. Parushev (eds.), *Mapping Baptist Identity. Towards an Understanding of European Baptist Identity. Listening to the Churches in Armenia, Bulgaria, Central Asia, Moldova, North Caucasus, Omsk and Poland* (A Research Publication of the International Baptist Theological Seminary; IBTS, 2006).

In elk geval zijn we eropuit om identiteit te voeden en te versterken waar dit nodig en wenselijk is. Het gaat dan steeds om transformatie van binnenuit, vermogen tot leven (het is mede ‘in jouw hand’), niet om van buitenaf opgelegde verandering. Dit laatste leidt meestal tot drama en niet tot een gunnende gemeenschap die vanuit gedeelde waarden leeft.⁵¹

Vanuit de OKBI (Onderzoekskring Baptist Identity) zullen in de komende jaren MA-onderzoeken, BA-onderzoeken en ook PhD-onderzoeken met betrekking tot baptistenidentiteit worden beschreven, toegewezen en begeleid, onder meer naar publicatie toe. Ook historische en historisch theologische onderzoeken naar baptistenidentiteit worden meegenomen.

Woord van dank

Mijnheer de rector, dames en heren.

Nu ik aan het einde ben gekomen van mijn rede, wil ik mijn dank uitspreken aan allen die de leerstoel geschiedenis, identiteit en theologie van het baptisme hebben mogelijk gemaakt.

In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar het Bestuur Theologisch Onderwijs, dat de leerstoel in 2009 de Vrije Universiteit heeft binnengebracht. In het bijzonder dank ik Albert Remmelzwaal en Joop Brongers, leden van het BTO en tevens voorzitter en secretaris van het curatorium van de leerstoel voor hun grote betrokkenheid en inzet. Ook dank ik de andere curatoriumleden, Prof. Wim Janse, Prof. Cees van der Kooi en Prof. Hijme Stoffels voor hun ondersteuning en vertrouwen.

Verder gaat mijn dank uit naar mijn directe collega's aan het Baptistenseminarium voor het vele werk dat zij verzet hebben, haar rector Teun van der Leer en haar twee vakdocenten Eduard Groen en Wout Huizing. Wat heb ik veel van jullie mogen ontvangen en wat kunnen we samen veel aan. De samenwerking is een eer en een genot en wordt gelukkig voortgezet en geïntensiveerd, onder meer in de OKBI.

Ook de hogere gremia wil ik hartelijk bedanken voor het gestelde vertrouwen: het Uniebureau en haar landelijk coördinator Albrecht Boerrigter, de Unieraad van de Unie van Baptistengemeenten in Nederland en haar ongeveer 80 plaatselijke gemeenten met raden en voorgangers. Ik hoop u te mogen dienen.

---

⁵¹ Cf. het symposium voorafgaand aan de oratie, met als sprekers: Ruth Gouldbourne, ‘Munificent Church: Liturgical ID-phers for Ecclesial Transformation’, Curtis Freeman, ‘Munificent Church: Pastoral ID-phers for Ecclesial Transformation’, Miranda Klaver, ‘Munificent Church: Missional ID-phers for Ecclesial Transformation’, Martin Rothkegel, ‘Munificent Church: Confessional ID-phers for Ecclesial Transformation’.

⁵² Cf. Henk Bakker, ‘Mapping Dutch Baptist Identity’, in: Teun van der Leer (ed.), *Zo zijn onze manieren! In gesprek over gemeentetheologie* (Baptistica Reeks; Barneveld: Unie van Baptistengemeenten, 2009) 23-31.

Deze leerstoel is weliswaar nieuw hier aan de Vrije Universiteit, maar is niet de eerste leerstoel vanuit de Unie van Baptistengemeenten in Nederland. Ik treed vandaag in de voetsporen van prof. dr. Jannes Reiling en prof. dr. Olof de Vries, die een vergelijkbare leerstoel aan de Universiteit Utrecht hebben bezet. Zij inspireren mij in de wijze waarop zij met hun wetenschappelijk werk de gemeenten hebben gediend.

Tenslotte dank ik mijn vrouw Jenny en mijn dochters Annika en Karuna voor hun kracht en enthousiasme. Vaak weet ik me zoiets als een vogeltje in jullie hand.

Dames en heren, ik dank u allen voor uw aandacht en aanwezigheid. Ik heb gezegd.